

ОСНОВНИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПОЛОЖЕНИЯ НА СТАТИСТИКАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

1. Нормативна база

Статистиката на образованието е изградена на базата на Регламент N 452/2008 г. на Европейския парламент и на Съвета относно изготвянето и развитието на статистиката на образованието и ученето през целия живот, действащата нормативна уредба на България в областта на образованието, Международната стандартна класификация на образованието (МСКО) - ревизия 2011 г. (ISCED 2011) и съпътстващите я методически ръководства. Основната част от методологията се формира от методическите документи на Евростат, свързани с подготовката на данни и попълването на т.нар. УОЕ ежегоден въпросник за образованието (съвместен въпросник на ЮНЕСКО, ОИСР и Евростат).

Основните нормативни актове на Република България, които пряко се прилагат при изготвяне на методологията и организацията на статистическите изследвания са: Законът за статистиката, Законът за народната просвета и Правилникът за неговото прилагане, Законът за професионалното образование и обучение, Законът за висшето образование, Законът за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план и Законът за развитието на академичния състав.

2. Основни статистически изследвания

Националният статистически институт провежда ежегодни изчерпателни изследвания, характеризиращи дейността на образователните институции:

- Предучилищно образование в детските градини (образователна степен МСКО - 0).
- Начален и прогимназиален етап на основното образование, средно образование във всички видове училища и професионално обучение след средно образование в професионални колежи (образователни степени МСКО - 1, 2, 3 и 4).
- Професионално обучение срещу заплащане за придобиване на степен на професионална квалификация в центрове за професионално обучение (ЦПО), професионални гимназии, професионални колежи и професионални училища, обхващащо обучението на лица, навършили 16 години, в платени професионални програми, водещи до придобиване на степен на професионална квалификация според Закона за професионалното образование и обучение (образователни степени МСКО - 2, 3 и 4). От 2012 г. статистическото изследване на ЦПО се провежда съвместно с Националната агенция за професионално образование и обучение, чрез използването на информационна система.
- Висше образование за придобиване на образователно-квалификационни степени “професионален бакалавър”, “бакалавър” и “магистър” в колежи, университети и специализирани висши училища (образователни степени МСКО 6 и 7). Статистическото изследване на висшето образование обхваща всички акредитирани висши училища съгласно Закона за висшето образование и частните духовни висши училища, създадени по реда на Закона за вероизповеданията.
- Висше образование за придобиване на образователна и научна степен “доктор” в университети, специализирани висши училища и научни организации (образователна степен МСКО - 8).

3. Основни статистически единици и техните признаци

3.1. Записани ученици (деца в детските градини, ученици, курсисти, студенти, докторанти)

3.1.1. Дефиниция

За ученик/студент се счита всеки, включен в образователна програма на формалното образование според МСКО, независимо от формата на обучение. Формалното образование включва учебните програми, провеждани в легитимните образователни институции, създадени по установения законен ред.

Включват се и докторантите, обучавани в научни организации, независимо от формата на обучение.

Чрез своите изследвания НСИ се стреми да установи броя на учащите се в системата на образованието към определена дата на наблюдение. На тази основа се изчислява международно възприетият показател „степен на участие на населението в образователната система“ като относителен дял на записаните ученици от определена възрастова група към броя на постоянното население на страната от същата възрастова група. Според препоръките за попълване на УОЕ-въпросника всяка страна трябва да полага усилия да установи точния брой на записаните ученици, без да се броят два пъти тези, които са записани едновременно в две специалности в същото висше училище или в две образователни институции, т.е. **ежегодно следва да се установява броят на записаните ученици, а не броят на записванията**. В рамките на един университет например (колеж) според действащата национална методология студентите се броят само веднъж в случаите на едновременно изучаване на две специалности. Двойно броене не се допуска освен при случаите на неправомерно едновременно следване в два университета.

3.1.2. Дата на наблюдение

Датите на наблюдение за различните изследвания са така подбрани, че да отразяват адекватно броя на учащите. Най-подходящ се оказва периодът от 15 - 30 дни след началото на учебната година, тъй като тогава приключват уточненията на статуса на учащите.

За отделните изследвания датите на наблюдение са следните:

- предучилищно образование - 1 декември;
- основно и средно образование и професионално обучение след средно образование - 1 октомври;
- обучение в центрове за професионално обучение, професионални гимназии, професионални колежи и професионални училища за придобиване степен професионална квалификация - 31 декември;
- висше образование (без докторантура) - 15 ноември;
- докторантура - 31 декември.

3.1.3. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за учащите са следните: пол, година на раждане, клас, второгодничество, степен на образование, форма на обучение, вид, профил и местонахождение на основното (средното) училище, изучавана професия/специалност, гражданство и държава на предходно образование (за студентите и докторантите), изучавани чужди езици, изучаван майчин език (за основното и средното образование).

Чуждестранни са тези студенти или докторанти, които не са граждани на Република България, както и тези с двойно гражданство, записани да следват по реда за чужди граждани.

Студентската мобилност се измерва чрез показателя „страна на завършено предходно образование“, като мобилни студенти са тези, които са завършили своето средно образование в чужбина.

3.1.4. Някои особености при отнасянето на записаните ученици по степени на образованието на МСКО 2011.

- Учащите в подготвителен клас, преди първи клас в паралелки за деца с увреден слух и нарушено зрение, се отнасят към началния етап на основното

образование или степен МСКО - 1 (начално образование), тъй като програмата се различава от тази за детските градини.

- Учащите в VIII клас, с прием след завършен VII клас в общообразователните профилирани или професионални програми се отнасят към степента МСКО - 3, тъй като това са цялостни програми, насочени към придобиване на средно образование и изцяло се провеждат в гимназии, училища по изкуствата, спортни училища или професионални гимназии.

- Учащите в професионалните училища (ПУ) и в самостоятелни професионални паралелки с прием след VI и VII клас се отнасят в степен 2 по МСКО 2011. Учащите в ПУ с прием след VIII клас се отнасят в степен 3 по същата класификация.

3.1.5. Напусналите ученици през предходната учебна година се наблюдават по пол, групи класове (I - IV, V - VIII, IX - XII) и по причини за напускане:

- продължително боледуващи, непродължили в болнично или оздравително училище;
- преместили се в друго училище на възраст до 16 г., за които няма потвърждение, че са се записали;
- напуснали поради нежелание да учат, общо и в това число навършили 16 г.;
- напуснали поради семейни причини;
- заминали в чужбина.

Напусналите по посочените причини не се считат за отпаднали от образователната система, тъй като те могат да продължат образованието си през следващата учебна година, а ненавършилите 16 години са длъжни да продължат образованието си.

3.2. Новоприети ученици/студенти.

3.2.1. Дефиниция

Новоприети ученици/студенти са записаните за първи път в началния клас или курс за съответната образователна степен. Това означава, че към новоприетите не се отнасят тези, които са били записани в същата образователна степен през предходни периоди.

3.2.2. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за новоприетите ученици, са следните: пол, година на раждане, степен на образование, форма на обучение, вид, профил и местонахождение на основното (средното) училище, изучавана професия/специалност, образователно-квалификационна степен (за висшето образование) и гражданство (за студентите и докторантите).

3.3. Завършили степен на образование, получили свидетелство или диплом

3.3.1. Дефиниция

Завършили степен на образование са учениците/студентите, които са получили документ за завършената степен от легитимна образователна институция, съдържащ изискванията се според закона записвания и печати. Според изискванията на УОЕ-въпросника дипломираните се разделят на две групи:

- дипломирани, получили за първи път диплом за съответната образователна степен;
- дипломирани през последната учебна година, притежаващи вече диплом за същата образователна степен, получена през предходни периоди.

На сегашния етап НСИ не събира данни поотделно за двете групи дипломирани, а само за общия брой, тъй като самите учебни институции не са в състояние да подадат на НСИ достоверни данни поотделно за двете групи дипломирани.

3.3.2. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за дипломираните ученици/студенти, са: пол, година на раждане, форма на обучение, вид и местонахождение на основното (средното) училище, изучавана специалност, придобита степен на образование (основно или средно), придобита степен на професионална квалификация,

образователно-квалификационна степен (за висшето образование) и гражданство (за студентите и докторантите).

3.4. Учители/преподаватели

3.4.1. Дефиниция

Учителите (преподавателите) са длъжностните лица, които непосредствено провеждат учебните занятия съгласно учебните планове, независимо дали са пълно или непълно заети. Директорите и помощник-директорите в основното и средното образование се наблюдават отделно, независимо че голяма част от тях имат преподавателска заетост. Преподавателският (академичен) състав във висшето образование (МСКО - 6 и 7) включва лицата, чиято основна дейност са преподаването и научноизследователската работа. Към този състав се включват и длъжностни лица, като заместник-ректори, декани, заместник-декани, ръководители на катедри и др., ако тяхната главна заетост е преподавателската работа.

3.4.2. Основни признаци

Основните признаци, по които се събират данни за учителите, са пол, възраст (по 5-годишни възрастови групи), завършена образователна степен, учителска правоспособност, образователна степен на преподаване, вид и местонахождение на основното (средното) училище, вид на заетостта - пълна и непълна.

Учителите в основното и средното образование се групират по степени на преподаване и според вида на програмата (общообразователна или професионална). В случаите, при които един учител преподава в различни степени, той се отнася към съответната степен, в която има преобладаващ брой учебни часове.

Преподавателите във висшите училища се изучават по пол, възраст, вид на заетостта (пълна и непълна), по длъжности - професори, доценти, асистенти, старши преподаватели и преподаватели и научни сътрудници с преподавателска дейност.

3.5. Управленски персонал

3.5.1. Дефиниция

Управленският персонал включва длъжностни лица, изпълняващи управленски функции на равнище образователна институция - директори, помощник-директори, ректори, декани и техни заместници, ръководители на катедри.

3.5.2. Основни признаци - същите като тези за учителите/преподавателите.

3.6. Възпитатели и други категории персонал

3.6.1. Възпитателите са длъжностни лица с висше педагогическо образование, полагащи грижи и оказващи помощ на учениците в извънучебно време.

3.6.2. Педагогически съветници и библиотекари

3.6.3. Персонал по здравно и социално обслужване на образователната институция - лекари, медицински сестри, стоматолози, психолози и др.

3.6.4. Административен персонал - счетоводители, касиери, домакини

3.6.5. Обслужващ и помощен персонал - длъжностни лица по поддръжката, хигиената, охраната, транспорта и др.

4. Образователни институции

Образователните институции са основни източници на данни за учащите, преподавателския състав и другия персонал. Видовете образователни институции и техните характеристики, определени по различни критерий, са част от съществените признаци на учащите се и персонала.

4.1. Дефиниция

Една образователна институция се дефинира като вземащ самостоятелни решения център, който предоставя образователни услуги на отделни лица или организации и е създаден по установения в закона ред. Това означава, че институцията има ръководител (директор, ректор или друг ръководител), т.е. това е „самостоятелна“ образователна институция. „Несамостоятелните“ образователни институции са филиали или наречени по

друг начин звена, като характерното за тях е подчинеността им на самостоятелна институция.

Учебни образователни институции са тези, които директно провеждат обучение по образователни програми с учащи в организирани класове (групи) на място или чрез дистанционна форма на обучение. Самообучаващите се лица и фирмите, провеждащи курсове за квалификация, езиково обучение и др., не попадат в обхвата на дефиницията на учебните образователни институции.

4.2. Видове образователни институции и техните основни статистически характеристики:

4.2.1. Детски градини

Основни характеристики:

- форма на собственост (обществена и частна);
- вид: целодневни, оздравителни, специални за деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания, полудневни, седмични, сезонни.

4.2.2. Училища (I - XII клас)

Основни характеристики:

- вид: начални (I - IV клас), основни (I - VIII клас), прогимназии (V - VIII клас), гимназии (IX - XII или VIII - XII клас), средни общообразователни (I - XII клас), професионални (по изкуствата, професионални гимназии, предоставящи обучение по III и II степен професионална квалификация (включително и духовни училища), професионални училища, предоставящи II и I степен професионална квалификация с прием след VIII клас, професионални училища, предоставящи I степен професионална квалификация с прием след VI и VII клас). С изменение в Закона за професионалното образование и обучение (ДВ, бр. 50 от 2010 г.) от учебната 2011/2012 година програмите в спортните училища преминават от общообразователни към професионални, предоставящи обучение по III степен професионална квалификация;

- начин на управление: самостоятелни и несамостоятелни;

4.2.3. Професионални колежи и професионални гимназии с прием след средно образование

Основни характеристики: форма на собственост (обществена и частна).

4.2.4. Висши училища - колежи, университети и специализирани висши училища.

Основни характеристики: форма на собственост (обществена и частна).

5. Използвани специфични класификации

5.1. Международна стандартна класификация на образованието (МСКО 2011). МСКО е създадена да служи като рамка за класифициране на образователни дейности в определени програми и свързаните с тях квалификации, в международно признати категории. Основните понятия и определения на МСКО, са планирани да бъдат международно валидни и съпоставими в пълния обхват на образователните системи. Класификацията се основава върху три компонента: международно одобрени понятия и определения, класификационни системи и картографиране на образователни програми и свързаните с тях квалификации в страните по света. МСКО 2011 беше приета на 36-ата сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО, като за начало на задължителното оповестяване на статистически данни по ревизираната класификация е определена 2014 година.

5.2. „Класификация на областите на образование и обучение“, утвърдена от председателя на НСИ и публикувана в ДВ, бр. 91 от 09.11.2007 година. Тази класификация е със статут на национална и напълно съответства на Методическото ръководство на Евростат „Области на образование и обучение“ (‘Fields of Education and Training’) от 1999 година. Тя е йерархична система за класифициране на образователни програми по области на образование и обучение, съдържащи три нива - първо ниво за

„широки области“, второ ниво - за „тесни области“, които са с намален/стеснен обхват спрямо широките области, и последно ниво - за „детайлни области“, които са конкретни, точно определени области на образование и обучение. Понятието „тесни области“ кореспондира с международните дефиниции в областта на образованието. Въз основа на нея са изготвени и се прилагат няколко специфични класификации, както следва:

- Класификация на областите на образованието и специалности, изучавани в професионалните гимназии, училищата по изкуствата и спортните училища. Тази класификация се прилага и за професионалното обучение след завършено средно образование.
- Класификация на областите на образованието и професии, изучавани в професионалните училища и паралелки.
- Класификация на областите на образование и специалностите на висшето образование за образователно-квалификационни степени “професионален бакалавър”, “бакалавър” и “магистър”.

5.3. Класификация на специалностите на научните работници в Р България.

Тази класификация се използва при статистическото обхващане на докторантите съгласно постановление на Министерския съвет, публикувано в “Държавен вестник”, бр. 34 от 1990 година. Тя не е хармонизирана с класификациите, цитирани в т. 5.1. и 5.2, поради което за осигуряване на международно съпоставими данни за студентите докторанти по области на образованието се използва преходен ключ, определящ съответствието на специалностите от българската класификация и детайлните области на образованието на международната класификация. Към списъка са добавени и новите докторски програми, акредитирани от Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА).

6. Привеждане на броя на учениците/студентите и учителите/преподавателите в еквивалент на пълна заетост

6.1. Дефиниция на пълно/непълно зает ученик/учител

Един ученик или студент се счита за пълно зает, ако е записан в редовна форма на обучение и за непълно зает, ако е записан в друга форма на обучение (задочна, вечерна, дистанционна, самостоятелна).

Един учител/преподавател се счита за пълно зает, ако работи в учебната образователна институция на основен трудов договор и има планиран пълен норматив на заетост за учебната година. Ако тези условия не са изпълнени, учителят се счита за непълно зает. Към последната категория се отнасят всички хонорувани преподаватели, работещи на втори или граждански договор.

6.2. Изчисление на броя на учениците/студентите и учителите/преподавателите в еквивалент на пълна заетост

Приема се, че еквивалентът на пълна заетост (ЕПЗ) на един ученик/студент от редовна форма на обучение е равен на единица ЕПЗ. Броят на непълно заетите се редуцира в ЕПЗ, като се раздели на т.нар. конвертиращ фактор, равен на отношението на годишната продължителност (в учебни часове) на „редовната“ програма към продължителността на „задочната“ или съответната друга програма. Така, ако редовната програма е два пъти по-продължителна от задочната, конвертиращият фактор $K = 2$. При 200 студенти редовна форма и 100 студенти задочна форма, $ЕПЗ = 200 + 100/K = 250$.

ЕПЗ за преподавателите се изчислява по същия начин, като конвертиращият фактор за непълно заетите се определя от съотношението на броя на часовете на преподавателите на основен трудов договор и средния брой часове на хоноруваните преподаватели. За висшето образование ЕПЗ се изчислява поотделно за всяка длъжност (професори, доценти, асистенти, старши преподаватели и преподаватели).

7. Обхват на наблюденията

Статистическите изследвания обхващат учащите се, преподавателския и другия персонал във всички легитимни учебни образователни институции на територията на страната, включително техните филиали. Всички учебни образователни институции, които се явяват източници на данните, са включени в статистически регистър, чрез който се контролира пълнотата на обхвата на статистическите изследвания.

8. Разпространение на данните

Данните от статистическите изследвания на предучилищното, основното, средното и висшето образование се разпространяват по различни способи.

8.1. Статистически публикации

НСИ издава ежегодно публикацията “Образование в Република България”. Освен това данни за образованието се съдържат в общите публикации на НСИ “Статистически годишник” и “Статистически справочник”.

8.2. Интернет

Данните в интернет сайта на НСИ се обновяват ежегодно.

8.3. Предоставяне на данни

Данни се предоставят на:

- други органи на статистиката;
- потребители от страната и чужбина;
- международни организации (ЮНЕСКО, Евростат, ОИСР, УНИЦЕФ, Световна банка).